

SPRE UN ALGORITM AL FUNCȚIONĂRII LIMBILOR ÎN SOCIETATE - PRECEPTE DOCTRINARE ȘI EPISTEMOLOGICE

(reflecții pe marginea monografiei lui Gheorghe Moldovanu "Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică", Chișinău, ASEM, 2007)

Ana GUȚU

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

« ... *Il manque une théorie politique du langage, une méthodologie qui permettrait de mettre à jour les processus de l'appropriation de la langue... quelque chose comme le Capital de la science linguistique ; ...cette théorie (politique) devra notamment décider où s'arrête notamment la langue et si elle s'arrête quelque part* » (Roland Barthes).

Lipsește o teorie politică a limbajului, o metodologie care ar permite elucidarea proceselor de apropiere a limbii... ceva, cum ar fi „Capitalul” științei lingvistice; ... această teorie (politică) va trebui să decidă anume unde se oprește limba și dacă ea se oprește în genere undeva (traducerea noastră).

Spațiul pruto-danubian-pontic reprezintă un teren propice pentru cercetătorii pasionați de aventura babeliană din perspectiva diacronică, studierea căreia permite elucidarea circumstanțelor istorice, economice, sociale de apariție și dezvoltare a limbii române și dialectelor sale. Geo-aria românească modernă, care asigură funcționarea și dezvoltarea limbii române, cuprinde teritoriul actual al României, sudul Ucrainei, Bucovina, și, desigur, teritoriul Republicii Moldova în frontierele sale recunoscute de organisme internaționale.

Preocuparea cercetătorilor filologi pentru destinul limbii române în teritoriul Republicii Moldova a constituit din totdeauna subiectul digresiunilor lirice, jurnalistice și scriitoricești, care, mai rar, totuși, au fost fundamentate din punct de vedere a caracterului profund social al fenomenului lingvistic ca atare.

Urmând spusele lui Emil Cioran: «*On n'habite pas un pays, on habite une langue. Une patrie c'est cela et rien d'autre*» - Nu locuiești într-o țară, ci într-o limbă. Patria înseamnă anume aceasta și nimic altceva (traducerea noastră) (Cioran, 1986 : p.47), constatăm că segmentul investigațional sociolingvistic ducea lipsa unei lucrări fundamentale în problemă de „modeling” sociolingvistic din perspectiva politică. Anume astfel am putea caracteriza monografia recent apărută la editura ASEM a distinsului lingvist, doctor în filologie romanică și conferențiar universitar Gheorghe Moldovanu, lucrarea având un titlu promițător pentru un cititor avizat: Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică. Autorul ne propune un ambițios proiect de analiză doctrinară în materie de sociolingvistică, axat pe un riguros aparat epistemologic, a cărui esență constă în valorificarea utilității sociale a limbii, aceasta reieșind din gradul înalt de socializare și culturalizare a epocii moderne.

Noțiunile de politică și planificare lingvistică, în pofida „opacității” lor aparente, au fost abordate cu lux de amănunte în scrierile cercetătorilor sociolingviști consacrați din vest, e suficient să trecem în revistă nume notorii în domeniu pre-

cum cele ale lui D.Ager, R.Baldauf, P.Bourdieu, L.-J.Calvet, J.-C.Corbeil, E.Haugen, J.Fishman, J.Neustupný, R.Ninyolis și alții, pentru a ne da seama despre experiența națiunilor în materie de reflecții sociolingvistice. Autorii au demonstrat cu lux de amănunte că politica și planificarea lingvistică reprezintă o disciplină academică foarte complexă, ce își extinde rădăcinile în cele mai diverse domenii ale științei precum politica, lingvistica, psihologia, pedagogia, economia, statistica, geografia, sociologia și altele. Cu toate acestea, autorul studiului monografic analizat, constată: „...studii axate pe chestiunile generale ale planificării și politicii lingvistice sunt, practic, inexistente pe teren românesc” (Moldovanu, 2007: p.12), fără a mai vorbi de Basarabia, care a străbătut un secol al XIX de singurătate în căutarea identității lingvistice. Acest secol al XIX-lea, pentru Franța, de exemplu, este numit pe bună dreptate „secolul triumfului libertății”, pentru care au luptat o pleiadă întreagă de personalități cu nume de legendă: Hugo, Chateaubriand, Balzac, Proudhon, Sand, Comte ș.a. (Winock, 2003: p. 15). Izolarea limbii române din Basarabia, distorsiunea realităților lingvistice de către autoritățile țariste, iar mai apoi - de cele sovietice - a lăsat suficient spațiu pentru înrădăcinarea unor probleme nerezolvate, ce țin atât de apartenențele identitare, cât și de planificarea lingvistică.

Abordarea politică și culturologică a funcționării limbilor pe care le analizează Gheorghe Moldovanu reprezintă două perspective aparent distincte, însă, extrem de armonizate la capitolul finalității: selectarea limbii naționale, standardizarea normelor ortografice, cultivarea stilului și normei în scopul adaptării limbii la necesitățile societale. În acest sens termenul „glotopolitică” propus de F.Laroussi pare a fi unul adecvat, deoarece, „se ocupă de fenomenele macro- și micro- lingvistice: ea începe cu acte minuscule (a pretinde că vorbești o limbă adevărată, a deține norma, a reprima utilizarea unui limbaj minoritar...) și ajunge până la intervențiile puterii politice în materie de limbă (planificare, amenajare și politică lingvistică)” (citată după Gh.Moldovanu, p.24, traducerea noastră).

Autorul monografiei varsă lumină asupra noilor concepte ce iradiază din planificarea lingvistică, aceasta din urmă fiind o parte componentă a planificării resurselor umane. În calitate de resursă societală inepuizabilă, limba s-a pretat cercetărilor de-a lungul secolelor, savanții fiind în stare să descopere cauzele și tendințele evoluției ei naturale. Reieșind din aceste considerente, a devenit posibilă dezvăluirea modalităților de gestionare a schimbărilor lingvistice, procese ce sunt inițiate și dirijate de lingviști, scriitori, deseori întruniți în academii sau alte organisme oficiale. Toți acești actanți ai politicilor lingvistice, consideră autorul studiului monografic, pot fi clasificați în cinci categorii: instituții statale, instituții educaționale, organizații cvasigovernamentale, organizații non-governamentale și alte organisme.

Importanța instituțiilor guvernamentale în desfășurarea politicilor lingvistice confirmă funcția coercitivă a limbii prin exercitarea rolului său manipulator în serviciul unui imperiu, unor personalități sau unui grup de politicieni, ale căror scopuri se rezumă la acapararea și menținerea puteri politice și economice (Guțu, 2007: p.239). În aceste condiții, instituțiile educaționale, consideră Gheorghe Moldovanu, vin să stabilească priorități și să determine limbile care urmează a fi introduse în curricula școlară, să identifice oferta de cadre didactice, să determine metodologii și materiale didactice, să elaboreze strategii de predare-învățare pentru a asigura proiecția politicilor lingvistice promovate la nivel de stat. Însă toate conținuturile

curriculare și metodologiile de predare-învățare sunt erijate doar în baza unor doctrine lingvistice cristalizate și fundamentate, ce au supraviețuit timpului și a căror veridicitate a fost demonstrată nu doar prin fatalitatea tragică a sorții autorilor (unii chiar fiind arși de viu pe rugul inchiziției).

În postură de teoreticieni lingviști au stabilit principiile directorii pentru înțelegerea limbii ca fenomen universal, de pe pozițiile descriptiviștilor lingviști au descris cu exactitate uzul actual al limbilor, ca evoluționiști, lingviști au studiat și stabilit continuitățile și discontinuitățile în vorbire și scrierea limbilor.

Însă manifestarea superlativă a competențelor unui lingvist survine în momentul transferului cunoștințelor către alte generații - adică profesând meseria de pedagog. Implicarea directă în activitatea de cultivare a limbii și de instruire a vorbitorilor le permite lingviștilor să asigure viabilitatea unui proiect de planificare politică/lingvistică pe termen mediu și lung. Totuși, afirmă autorul, lingvistica nicicum nu poate fi identificată cu politica și planificarea lingvistică.

Abordarea integrativă a conceptelor-cheie cărora le este dedicat studiul monografic analizat, au făcut posibilă incursiunea în profunzime atât prin evocarea principiilor definitorii ale limbilor din punct de vedere societal, cât și prin elucidarea fenomenelor contingente de importanță majoră într-o Europă comună: bilingvism, multilingvism, plurilingvism. Autorul accentuează necesitatea diferențierii în esență a conceptelor menționate - multilingvismul fiind definit, după Haugen, drept competența unui individ poliglot, dar și servind la descrierea situației lingvistice dintr-o societate. Acuitatea problemei, însă, rezidă în discrepanțele supărătoare ce există între multilingvismul oficial și cel de facto. Gheorghe Moldovanu exemplifică amănunțit și convingător postulatele doctrinare ale lui Clyne, Leclerc, Sindergaard ș.a. prin referințe concrete la situațiile lingvistice din Canada, Kenya, Luxemburg, Belgia, Paraguay și alte țări, care în virtutea colonizărilor, migrațiunilor s-au pomenit în spații geopolitice complexe din punct de vedere al comunicării lingvistice.

Autorul ridică problema echității lingvistice într-o Europă din ce în ce mai diversificată, prin amalgamarea mobilităților umane, căsătoriile mixte, anihilarea frontierelor economice și chiar politice, constatând, astfel, imposibilitatea atingerii unei veritabile echități între limbile în contact, deoarece, inevitabil, „...*într-un spațiu social limbile instaurează între ele o formă de luptă care echivalează cu selecția naturală a speciilor*” (Chaudenson, citat după Gh.Moldovanu, 2007: p.67, traducerea noastră).

Nu este trecută cu vederea nici hegemonia limbilor din perspectiva dominației pe piețele mondiale a produselor de larg consum, care odată cumpărate și exploatare, exercită coerciția lingvistică asupra consumatorului (cazul produselor electronice ale companiilor americane, purtătoare ale limbii engleze ș.a.).

Elucidarea diferenței dintre noțiunile de bilingvism și diglosie (în pofida sinonimiei etimologice) constituie un alt merit al lucrării lui Gheorghe Moldovanu. Savantul pune în valoare caracterul profund conflictual al accepțiunii moderne a termenului diglosie, acesta însemnând, mai degrabă, materializarea binomului antinomic dominație/subordonare, ce dezvăluie statutul a două limbi care conviețuiesc într-o societate. Termenul de bilingvism, alias capacitatea de a vorbi, scrie, citi, înțelege în două limbi, acoperă esența fenomenului la nivel individual.

În căutarea arhitecturii adecvate de politică și planificare lingvistică, autorul analizează modelele consacrate ale lui Haugen, Haarmann, Cooper, și, după

reflecții sintetice persuasive, vine cu o soluție pe cât de reconciliatoare, pe atât de pragmatică - modelul integrat, ale cărui elemente de bază - planificarea statutului, planificarea corpului, planificarea achiziției, și planificarea prestigiului - ar contribui, cu siguranță, ținând cont de cele mai recente realizări ale sociolingvisticii moderne, la statuarea metodologică a unei politici și planificări lingvistice în Republica Moldova.

Departea de a se include în conceptul „statului națiune”¹ (concept lansat de francezi după revoluția din 1789), geospațiul politic al Republicii Moldova ține mai degrabă de conceptul „națiunii oligomodale, ce derivă din criteriul majorității numerice a locuitorilor și criteriul evoluției naturale a limbilor.., opțiune condiționată de existența, alături de limba autohtonă cu tradiție literară, a unui număr restrâns de limbi, care nu constituie o moștenire istorică.” (Moldovanu, 2007: p.133).

Traseul demersului doctrinar al lui Gheorghe Moldovanu urmează logica ipotetico-empirică, cea care presupune argumentarea ipotezelor lansate prin fundamentarea lor în baza experiențelor. Acest algoritm contribuie la identificarea soluțiilor praxiologice în orice ecuație științifică, cu atât mai mult în una ce ține de coloana vertebrală a tuturor societăților - comunicarea lingvistică. Deci, autorul propune cititorului avizat disecarea metodelor planificării lingvistice, propunând tipologii și componente ale cadrului general pentru politică și planificare lingvistică. În acest sens ancheta sociolingvistică apare ca un instrument eficient în pronosticarea corectă a politicilor lingvistice. Structura multinivelară a anchetei sociolingvistice, demonstrează autorul, permite trierea judicioasă a datelor nu doar din punct de vedere științific, ci și din punct de vedere economic (vom menționa importanța raportului cost-beneficiu care evaluează eficiența bi- sau multilingvismului, nivelul ideal al căruia trebuie să corespundă fazei la care costul marginal de promovare a limbilor este egal sau mai mare decât avantajul marginal care decurge din cunoașterea limbilor de către membrii societății). Preceptul pragmatic pe care îl formulează autorul pentru condițiile Republicii Moldova este unul foarte clar și net: alegerea limbii națiunii titulare drept limbă oficială și limbă de comunicare interetnică este singura soluție rezonabilă. Mai mult decât atât, continuă Gheorghe Moldovanu, promovarea bilingvismului într-o țară atât de săracă nu este eficientă, deoarece costul marginal al promovării celor două limbi (româna și rusa) este net superior avantajului marginal care decurge din utilizarea lor.

Cercetarea efectuată de Gheorghe Moldovanu este exhaustivă prin complexitatea dimensiunilor și axelor epistemologice abordate în toată plenitudinea efortului științific. Înainte de a ataca miezul politicii lingvistice în spațiul geopolitic actual al Republicii Moldova, autorul propune o incursiune în evoluția evenimentelor la acest capitol în perioada țaristă și sovietică, etape de rea pomină care au condiționat și au aprofundat fenomenul dezrădăcinării identitare prin smulgerea brutală a basarabenilor de la matricea culturală românească. Respectivul proces a fost indisolubil de manipulatorul discurs referitor la limba vorbită între Prut și Nistru, aceasta căpătând un apanaj de surogat dialectal ridicat la rang de limbă. Rătăcirile identitare ale basarabenilor au fost agravate de germenii ostilității față

1 Etat nation est un état qui coïncide avec une nation ethnique, c'est-à-dire, la coïncidence entre la notion d'ordre identitaire, le sentiment d'appartenance à un groupe, la nation et une notion d'ordre juridique, l'existence d'une forme de souveraineté et d'institutions politiques et administratives qui l'exerce - l'Etat. (Bihl A. Le crépuscule des Etats-nations, transnationalisation et crispation nationalistes. Paris, En deux pages, 2000 (citată după <<http://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89tat-nation>>, 05.02.2008)

de românism, care au dat roade metastaziale odată cu trecerea anilor. Sprijinit de limbajul cifrelor, Gheorghe Moldovanu aduce dovezi irefutabile ale politicii de strămutare voită a populației sovietice, scopul căreia era atât amalgamarea etniilor, cât și semănarea confuziei lingvistice - identitare.

După abordarea diacronico-statistică a fenomenului demolingvistic în Basarabia, autorul descrie și analizează legislația lingvistică din Republica Moldova, care, fără îndoială, necesită o reînnoire în virtutea caracterului său vetust. Savantul constată „*fragilitatea și insecuritatea limbii române*” condiționată de promovarea unor politici lingvistice incorecte (de exemplu, trilingvismul declarat din Transnistria), de discontinuitatea teritoriilor lingvistice, de încurajarea particularismelor în defavoarea factorilor unificatori.

Apoteoza raționamentelor doctrinare ale cercetării lui Gheorghe Moldovanu este materializată prin expunerea atomizată a rezultatelor unei anchete sociolingvistice, care ne pune la dispoziție atât prim-planul, cât și profilul, și fundalul noului peisaj lingvistic din Republica Moldova, aruncat pe pânza statalității după 1989. Structura picturalității acestui peisaj e pe departe de a fi clasicist-realistă în stilul lui Raoul Delacroix, ce a imortalizat „Libertatea ghidând poporul”, dar nici impresionistă și tranchilizantă, aidoma „Dejunului pe iarbă” a lui Claude Monet. Mai degrabă avem de a face cu un segment de artă non-figurativă stil Picasso sau „artă fractală” post-modernistă. Autorul aruncă o privire critică (respectând toate legitățile sociologice aplicate unui studiu de anchetă lingvistică) asupra realității obiective, degajate din opiniile respondenților. Pentru a augmenta gradul de persuasiune Gheorghe Moldovanu face prezentarea eșantionului (în funcție de limba vorbită, în funcție de vârstă, în funcție de gen, în funcție de mediul de reședință, în funcție de zona geografică de reședință etc). Pe fundalul statisticilor matematizate, savantul atenționează lectorul model despre potențialul conflictual incandescent al diadei limbă-identitate. Ambiguitatea interpretărilor declarației de independență a Republicii Moldova din 1991 (pentru populația majoritară - asociată cu renașterea valorilor naționale ale românismului, pentru etniile minoritare - asociată cu afirmarea unei națiuni noi, cea a moldovenilor), politicile lingvistice inconsecvente, non-fundamentate științific, ce au fost promovate de tânăra clasa politică din Republica Moldova, au permis constituționalizarea glotonimului „limbă moldovenească”, înrădăcinând solid funcția și exploatarea în scopuri politice a problemei limbii oficiale în Republica Moldova. Rezultatele sondajului sociolingvistic realizat de autorul monografiei confirmă din perspectiva empirică a sondajului sociolingvistic (nivelul uzanțelor) corectitudinea glotonimului „limba română” și prevalarea acestuia în perceperea conceptual-psiholingvistică a populației din RM.

Gheorghe Moldovanu consideră că în pofta modificării situației demolingvistice, ce a survenit în RM în urma schimbărilor politice, economice și sociale din 1989, astăzi se resimte necesitatea imperioasă a înlocuirii legislației lingvistice obsolete cu una nouă, adaptată rigorilor doctrinare recunoscute pe plan universal, și, desigur, situației geopolitice concrete din RM. Cercetătorul formulează un set complex de recomandări pentru elaborarea și implementarea unei politici și planificări lingvistice în condițiile Republicii Moldova, postulând necesitatea cunoașterii limbii oficiale - limbii române - de către toți membrii societății, iar unilingvismul național va constitui condiția sine qua non pentru consolidarea coeziunii sociale.

Monografia lui Gheorghe Moldovanu „Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică” reprezintă o carte-eveniment, o sursă de referință inestimabilă pentru politicieni, lingviști, reprezentanți ai societății civile, studenți, profesori, cercetători, care nu vor să piardă timpul, tatonând experiențe, pierzând efort și mijloace în căutarea soluțiilor sociolingvistice salvatoare pentru realitățile Republicii Moldova, ci posedă suficientă înțelepciune și perspicacitate în a aplica modelele verificate deja la nivel internațional. Anume această generozitate științifică, de care a dat dovadă savantul Gheorghe Moldovanu, ne permite să culegem roadele spiritului creator de pe toate meridianele globului în materie de funcționare societală a limbilor. Prin bogăția bibliografică a surselor de referință, dar și geografia transoceanică a acestora, cartea lui Gheorghe Moldovanu se vrea o premieră absolută de real folos cu statut de document istoric, social, lingvistic și politic.

Referințe bibliografice

1. Barthes R. *Le bruissement de la langue*. Essais critiques IV. Paris, Editions du Seuil, 2002.
2. Bihr A. *Le crépuscule des Etats-nations, transnationalisation et crispation nationalistes*. Paris, En deux pages, 2000. <<http://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89tat-nation>>, 05.02.2008)
3. Cioran E. *Aveux et anathèmes*. Paris, Gallimard, 1986.
4. Guțu A. *L'identité des polyglottes – entre polyglossie et cosmopolitisme*. In : *La Francopolyphonie : langues et identités*. Chișinău, ULLIM, 2007.
5. Moldovanu Gh. *Politică și planificare lingvistică : de la teorie la practică*. Chișinău, ASEM, 2007.
6. Winock M. *Vocile libertății*. Traducere din franceză în română de Vlad Sicoe. Chișinău, Cartier, 2003.